

Pál-Antal Sándor – Sebestyén Mihály (összeáll.): Maros-Torda megyei olvasókönyv
Lelőhely: adatbank.ro; Digitális szövegtárak

Kakucs Lajos

NYÁRÁDREMETE

Falumonográfia

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2008

mellett a folyópartok az egész magyarságra telepítő ismétlődő nyári legeltetési rendszert. Ennek keretén belül a pásztorok nyajait tavasszal a folyó mentén elindították a hegyvidéki legelők irányába, majd ősszel ugyanezen a útvonalon húzódtak vissza az enyhébb éghajlatú síkvidéki téli szállásokra. Szülőfalumnak az Árpád-kori emlékei közé tartozna az a rombuszpengéjű nyílcsúcs, mely az 1950-es években Nyulas Ádám zakonyai földjéből került elő. Ádám bátyám fia, Árpád osztálytársam volt és ismerte a történelem iránt való érdeklődésemet, és ezért nekem ajándékozta az említett nyílhegyet, melyet én, mint becses ereklyét, évekig a fából készült tolltartómnak a radírgumi számára készült szélesebb vajatában őriztem. A Zakonya nevezetű dűlő a Bekecs oldalában fekszik, nem mesze a feltételezett római úttól, és mivel semmi nyom nem utal a környéken bármely esetleges településre, az említett nyílhegy inkább egy alkalmi vadászatra utal. Az említett nyílheggyel kapcsolatosan említem, hogy Valeriu Lazăr régész szerint (144) Nyárádrmete határában több helyen is találtak vas nyílhegyeket, melyek később eltűntek, így nem lehet meghatározni, hogy ezek a honfoglalás korából származnak-e.

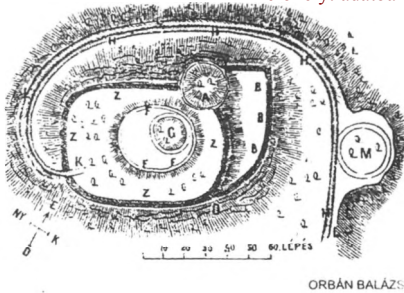
A Nyárádrmete határaiban található régészeti lelőhelyek közül, Maros megyének a nemzeti örökséghez tartozó, 2004-ben készült listán a következő tételek szerepelnek: (146)

1. Ms. I-s. B-15356. Vármező, római kori sánc;
2. Ms. I-s.-B-15357. Vettető, i. e. I. századi település maradványai;
3. Ms. I-s.-B-15358. A vármezei vár maradványai, az i. e. I. századból;
4. Ms. I-s.-B-15375. Vityal vár a 12. századból;
5. Ms. I-s.-B-15376. Kisvár és Nagyvár, római kor;
6. Ms. II-m.-A-15667. Vityal várának középkori romja;
7. Ms. II-m.-A-15668. templom a 15. századból (valószínűleg temető-kápolna);
8. Ms. II-m.-A-15669. vármaradványok.

A SZÉKELYSÉG ÚTJA NYÁRÁDRMENTÉIG

Az eddigi kutatások egyöntetűen arra mutatnak, hogy a maros- és a nyárádrmenti székelység – mielőtt mostani területén meglepedett – már hosszú ideje Észak-Magyarországon és Biharban élt.

A német évkönyveknek a magyarságra vonatkozó első feljegyzéseiből kiténik, hogy a honfoglalás legelső szakaszában, 894-ben magyar és kabar csapatok keltek át a Kárpátokon, és telepedtek le a Tisza felső vidékén. A következő év tavaszán kelt át az Árpád vezette főszereg a Vereckei-hágón. Ez a tény is igazolja a régi krónikáinknak azon állítását, hogy amikor a magyarok Árpád vezérletével megérkeznek, akkor őket az itt lakó székelyek, kabarok fogadták. Kristó Gyula legújabbban a székelyek eredetéről írva azt mondja, hogy a székelyek az avarokból kivált három kabar törzs egyike

Vitya vára Orban Balazs után.

völgyében található. A honfoglalás korában Erdély déli része a bolgár cár fennhatósága alatt állott, ezt a területet 932 után foglalta el a Gyulafehérvárt tartó Bogát magyar hadvezér.

Maguk a székelyek, a történelmi kutatás legújabb eredménye szerint, a 11. század elején már jelen voltak Erdélyben. A székelyek, amint ezt a 10. század közepén Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár is feljegyezte, a honfoglalás idején a kabarokkal és a kazárokkal együtt bolgár-török anyanyelvük mellett a magyar (finnugor) nyelvet is használták. A székelyek oguz-török eredetére utal a nemzetség szervezete (6 nemzetség, mindegyike 4-4 ággal) és a Székelyföldön még a középkorban is használt rovásírás. Mint könnyűlovas határőrnépet, a székelyeket a honfoglalás idején Magyarország déli, nyugati és északi határvidékein, majd később a Biharban telepítették le. Benkő Loránd ezt a vonalat vázlatosan Baranya–Bihar–Telegdi-székként említi. (24)

Régi krónikáink szerint a nyugati határok mentén letelepített székely-besenyő határtörök, mint a magyar haderő előcsapatai, 1116-ban részt vettek a csehek és 1146-ban az osztrákok elleni hadjáratban. Később, amikor a mai Moldva és az al-dunai részen tartózkodó úz-besenyő és kun népek betörése Erdélyt fenyegette, akkor kezdték királyaink áttelepíteni a székelyek egy részét, előbb a Szászváros–Olt kanyar, később innen észak felé, a Maros vonaláig húzódó határok védelmére. A 13. század elején, amikor a nomád népek beütései mellett a bizánci támadás veszélye is fenyegetővé vált, akkor került sor a szászok őseinek betelepítésére Erdély déli határaihoz.

A maroszéki székelyek letelepedéséről viszonylag kevés frásos emlék tanúskodik. A szék területén alapított első települések közül név szerint a már említett Nyárádtő okiratilag először 1264-ben fordul elő. Ezt követte Marosszentkirály, Názánfalva és Marosvásárhely. Az 1332. évi pápai tizedjegyzék Maroszáéken már 48 olyan települést tart számon, hol egyházközség és pap létezett. Tekintetbe véve, hogy abban az időben önálló temploma és papja mindig több falunak volt, a történészek szerint 1332-ben Maroszáéken 120–130 településsel lehet számolni. (182) Az eddigi kutatásokat

összefoglaló. Pál Antal-Sándor, Sebastyén Mihály (összeáll.): Maros-Torda megyei olvasókönyv. Leőhely: adathank.ro; Digitális szövegtárak

a 13. század elejére teszi. (20) Nyelvjárasi szempontból a telepítés kiindulópontja Pozsony és Moson vidéke lehetett. Benkő Loránd nyelvész szerint a Kárpátok délkeleti karéjába betelepülő székelység nemzetségi, személyi és helyneveit túlnyomórészt más magyar nyelvterületről hozta magával. (26) Ami a marosszéki és a mi munkánk szempontjából érdekesebb, Felső-Nyárád vidékének földrajzi (Bekecs, Hodos, Bő, Kál) és vízrajzi helynevei (Nyárád, Küsmöd, Berettyó) is azt mutatják, hogy ezeket a neveket a Marosszékre áttelepülő székelység régi lakhelyén, Pozsony, Szabolcs–Bereg, Hernád–Sajó, Bega–Temes és Bihar–Telegd vidékén már ismerte, használta és magával hozta új hazájába. A helységnevek közül Mikháza, mint 652 méteres magaslat a Tokaj-hegység nyugati részén, Kőszvényes pedig mint településnév Nagyvárad, sőt Pécs környékén is ismert.

A marosszéki székelyek a megtelepedés után

„Magyarország lévén századokon át a nyugati civilizáció védőbástyája: Erdély volt ennek a fellegvéra; ebben a székelység volt az állandó őrsereg, melynek mindig fegyverben, harcra készen kellett állnia.” (Dr. Szádeczky Kardoss Lajos)

A katonáskodó, harcoló marosszéki székelyek, mind a magyar királyok, mind később az erdélyi fejedelmek hadjárataiban a jobbszárnyon, a király után a második helyen álltak a hadrendben. A marosszéki és általában az erdélyi székelyek letelepedésük utáni legfőbb feladata a keleti határok védelme volt. Nagy Lajos (1340–1380) uralkodása alatt 1345-ben és 1346-ban, a Laczkfi András székely ispán vezetése alatt álló székely hadak Moldva területén olyan megsemmisítő csapásokat mértek az ott tartózkodó tatárokra, hogy azok elköltöztek a székely határok közeléből, visszahúzódtak a Krím-félszigeten lakó rokon törzsekhez. Később Nagy Lajos a székelyek haderejét igénybe vette a nápolyi hadjáratban, majd a litvánok és a tatárok elleni harcokban, valamint a szerb–bolgárföldi hadjáratok idején is. Nagy Lajos utóda, Zsigmond király (1387–1437) hosszú uralkodása idején a székelyek Moldvában, Havasalföldön harcoltak, majd a Balkánon feltűnő törökök ellen vonultak hadba. A Zsigmond király idejéből (1435-ből) származó királyi hadszervezetben találjuk a székely hadkötelezettség első írásos emlékét. Ezeket a rendelkezéseket Mátyás király 1473. karácsony havának 9-i napján kiadott királyi levelében megerősítette, és új pontokkal bővítette. A Mátyás által kiadott rendelkezések rögzítették azt az ősi hagyományt, mely szerint a székelyek az ország hadseregébe, saját haderejüknek csak kétharmadát tartoztak küldeni. Egyharmadának mindig otthon kellett maradnia a Székelyföld védelmére. A hadra hívás – a királyi rendelkezések értelmében – vérbemártott karddal, vagy a tűzhalomnak nevezett magaslatokon meggyújtott máglyák fényjelével történt. A hadikészség megőrzése érdekében, a király vagy a székely ispán emberei a hadköteleseket időn-

Árpád-kori cserépüst. (Ehhez, a Szeged környékén talált üsthöz hasonlíthatott a deményházi is.)

ve; míg a közszékelyek, páncélt, lándzsát, sisakot, csákányt vagy fjat és nyilat voltak kötelesek a lustrákra és a háborúba magukkal vinni. A székely haderő nagyságát a korabeli források általában 30–50 ezer közötti főre becsülték.

Mátyás király idején a székely hadak részt vettek a cseh, a lengyel király, valamint a román fejedelemségek elleni hadjáratokban. Legnagyobb diadaluk azonban az 1479. őszi, a Hunyad vármegyei kenyérmezői csatához fűződik, amikor Báthori István erdélyi vajda vezetése alatt a székelyek mindaddig felfogták a török túlerő támadásait, míg a csatatéren meg nem jelentek a Kinizsi Pál vezetése alatt álló temesi csapatok.

Már Mátyás király uralkodása (1458–1490), de különösen annak utóda, II. Ulászló idején az előkelők (főemberek és lófők) illetve a szabad székelyek között elmélyült a társadalmi szakadék. Ugyanakkor a király által Erdély és a székelység élére kinevezett főemberek, új adókkal és az ősi székely szabadságok megnyirbálásával váltották ki a közszékelyek ellenszenvét. Ezt Mátyás úgy próbálta megakadályozni, hogy 1473-ban írásba foglaltatta és közhíré tette az egész székelység részére kiadott kiváltságlevelét, mellyel megtiltotta, hogy a székely előkelők pénzbeli adókkal terheljék vagy jószágaiktól megfosszák a közszékelyeket. Mátyás halála után a gyengekező II. Ulászló (1490–1515) alatt a székely főurak nem tartották be a régi kiváltságokat, ezért már az 1492 decemberében Nagysolymoson (Udvarhelyszék) összehívott országgyűléssel kezdődött el a közszékelyek harca, mind az ősi jogait sértő királyi (vajdai), később fejedelmi hatalom, mind a saját soraiból kiemelkedő és maguknak egyre több kiváltságot megkaparintó főemberek ellen. Különösen sértő volt, hogy Báthori István erdélyi vajda 1492-ben Udvarhelyen várat emelt, és várszolgálatra kényszerítette a székelyeket. Habár a székelyek panaszára II. Ulászló 1493-ban leváltotta Báthorit, majd 1499-ben oklevélben erősítette meg a székelyek jogait, ez az oklevél végeredményben jelentősen megnyirbálta a hadikötelezettséget valamilyen okból nem teljesítő székelyek jogait.

lőket összehívták, és a lajstromba bejegyzett főembereket legalább évente egyszer lustrát (hadszemlélt) tartottak. Már Mátyás király idejében külön-külön lustrákba jegyezték a székely lófőket és gyalogosokat. Sajnos az első lustrának nyoma veszett. 1536-ban a Szapolyai János erdélyi vajda által összehívott marosvásárhelyi részgyűlés intézkedéseket hozott a székely haderő és hadfelszerelés módjáról, a fejenként való megjelenés kötelezettségéről, a kötelességmulasztásért kiszabható büntetésekről is. Ezek szerint a főemberek és a lófők jó lovakkal, páncéllal, dárdával, pajzsral, karddal, íjjal és nyilakkal voltak felszerel-

A székelyek a királyi hadsereg ellen fordították a székelyudvarhelyi felkelést, amikor II. Ulászló király hadak szállítására a székelyek megtagadták az ökördadó fizetését. A felkelést a királyi csapatok elfojtották, ám pár év múltán, 1514-ben, a székely Dózsa György vezetésével indult el a magyar középkor legvéresebb parasztfelkelése. Noha a székelység ebben a felkelésben nem vállalt komoly részt, 1519–1521 között megint fellángolt a harc, mely elsősorban a közszékelyek és az erdélyi főurak között zajlott.

Az erdélyi fejedelemség kora

A mohácsi vereség utáni évtizedekben a magyar trón örökléséért vívott hosszú harcok idején látszólag háttérbe szorult a székely társadalom megosztottságának kérdése. A tovább érlelődő feszültség János Zsigmond fejedelem idején, az 1562. évi székely lázadásban érte el csúcspontját. A régi szabadságait veszélyeztetve érző székelyek, kihasználva a János Zsigmond és I. Ferdinánd magyar király közti feszült viszonyt, 1562 áprilisában Székelyudvarhelyre székely nemzetgyűlést hívtak össze. A közszékelyek lázadása elsősorban az erdélyi nemesek és székely főrendiek ellen irányult. A Székelyudvarhelyről kiinduló felkelők hada Segesvár érintésével Székelyvásárhely felé vette útját, és Székelyvaja és Ákosfalva között ütött tábort. Innen kiindulva pusztították a székely előkelők udvarházait. Kisebb csatározások után a jól megszervezett 40 000 fős fejedelmi had Kisgörgény mellett szétverte a székely felkelők seregeit. A felkelés leverése után a Segesvárra összehívott országgyűlés korlátozta, de nem törölte el a székelyek jogait. A határozat kimondta, hogy: „A székely község mi szabad birodalmunk alatt légyen, kiket sem a főnép, sem senki, akárkik legyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kínszerítsék őket.” A határozatok ellen vétkezőket, legyen az „főnép” vagy „lófő”, a fejedelem saját bírósága alá rendelte. Az 1562. évi rendelkezések először mondják ki, hogy hűtlenség esetén a székelyek nemcsak fejükkel (saját személyükben), hanem egész vagyonukkal felelnek. 1562-ig senkinek sem volt joga az ősi székely juszt elvenni és másnak, nem székelynek ajándékozni. Tehát a segesvári országgyűlés vízválasztó a székelység történetében. Azt mondhatjuk, hogy az 1562 előtti időszak a székelység „nagy szabadsága”, míg ezután a „rendezett szabadság” korszaka volt.

Báthori István és unokaöccse, Báthori Zsigmond uralkodásának idején történtek próbálkozások az ősi székely jogok visszaállítására. Különösen Báthori István igyekezett a székely szabadságjogokat érvényesíteni. Erre szüksége is volt, hisz lengyel királysága idején csak a kíséretében lévő székely csapatok segítségével tudta trónját megtartani. Még nagyobb szükség volt a székely hadak segítségére 1595-ben, amikor Rudolf császárral és a havasalföldi Mihály vajdával szövetségbe lépve, Báthori Zsigmond a török kiűzését tűzte ki célul. Azt viszont a fejedelem is tudta, hogy nagyralátó céljai elérésében elsősorban a székelyek katonai erejére támaszkodhat. Így aztán a fejedelem a székelyek hadba hívása előtt kilátásba helyezte az időközben jobbagysorba ju-

tottak felszabadítását. A szabadság harca nyitott 1599. szeptember 10-én Zékón. Székely hadviselő jelent meg a feketehalmi táborban, hol a tömeg nyomására összegyűlt országgyűlés azonnal megszavazta az ősi székely szabadságok visszaállítását. A fejedelem nem is csalódott a székelyekben, kik Mihály vajda seregeivel együtt rövid idő alatt kiűzték a törököket Havasalföldről. A sikeres hadjárat után Báthori Zsigmond a nemesség nyomására, az 1595 decemberében összeült országgyűlésen visszavonta a három hónappal korábbi feketehalmi szabadságjogokat, ami jogos elkeseredést váltott ki a harcokat megjárt székelységből. A főurak által összevont fegyveresek kegyetlenül leverték a jogaikat követelő közszékelyeket. Ez az akció „véres farsang” néven vonult be a történelembe.

A marosszéki székelyek Báthori Zsigmond alatt Havasalföldön harcoltak; Mihály vajda hadseregében főleg a közszékelyek, míg Básta hadaiban a marosszéki lovasság szolgált. II. Rákóczi György alatt a marosszékiek 1655-ben részt vettek a fejedelem havasalföldi hadjáratában. A Ploiești melletti csatában a marosszékiek ugyancsak jelentős szerepet játszottak. Állításunk mellett szól az a tény, hogy a fejedelem még a táborban nagyszámú marosszéki szabad székelyt emelt a lófők sorába. Ezek között ott találjuk a nyárádremetei Bakos Andrást és Istvánt, Ferenc Jánost, Ivacsó Istvánt, László Andrást és testvérét, László Lászlót, Nagy Ferencet és testvérét, Istvánt, Pál Ferencet és testvérét, Istvánt, valamint Székely István nevezetű szabad székelyeket. A ploiești-i diadal után, 1657 elején a marosszéki csapatok is részt vettek II. Rákóczi György tragikus kimenetelű lengyelországi hadjáratában, ahol az erdélyi hadak nagy része a krími tatárok fogságába került. 1661-ben, a Kemény János és Apafi Mihály közötti trónharcban, az Apafit támogató és Marosvásárhelyről Csík- és Háromszék ellen induló török-tatár hadsereg rettenetes pusztítást végzett Marosszéken. A Nyárádmentén átvonuló had, Evlia Cselebi korabeli török krónikás szerint, olyan pusztítást végzett, mely után a mindennapi életnek nyoma sem maradt. [Ám a jellegzetes keleti nagyotmondásnak, melynek Evlia Cselebi is hódolt, nem adnak teljes hitelt a történések. – Szerk. megjegyzése.]

A Habsburg-uralom kora

A Török Birodalom és a Habsburgok között, a 17. század utolsó évtizedeiben zajló rendkívül bonyolult hadjáratokban Erdély fejedelme, I. Apafi Mihály igyekezett megőrizni országa látszólagos függetlenségét. A Habsburg törekvések ellen nyíltan felépő magyarországi nemesi összeesküvések és a Felvidéken egyre erősödő Thököly-Rákóczi-féle Habsburg-ellenes kuruc mozgalommal a fejedelem bár rokonszenvezett, de a Thökölyt támogató Porta hatalmától tartó Apafi igyekezett Erdélyt távoltartani a közép-európai hadszíntértől. Hatalmának megszilárdítása érdekében, 1677-ben, a magyarországi kuruc mozgalom hatása alatt, a fejedelem elrendelte a székelység lust-ráját. A török hadsereg Bécs alatti veresége (1684) és az ezt követő magyarországi felszabadító hadjáratok idején Erdély nyugati határai állandóan az osztrák katonaság